

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32782/app.v70.2022.8>

Е. В. Мамонтова

orcid.org/0000-0003-2761-8217

доктор політичних наук, професор

Національного університету «Одеська юридична академія»

П. Л. Лисянський

orcid.org/0000-0003-3997-9335

аспірант кафедри політичних теорій

Національного університету «Одеська юридична академія»

ІНСПРОВАНІЙ СЕПАРАТИЗМ В УКРАЇНІ ЯК ПОЛІТИЧНЕ ЯВИЩЕ ТА НАУКОВА КАТЕГОРІЯ

Регіональний сепаратизм як явище політичної дійсності почав оформлятися в Україні з часів становлення її незалежності та розпаду Радянського Союзу у 1991 р. Подальші активні прояви регіонального сепаратизму були обумовлені соціально-політичним конфліктом, пов'язаним з євро-інтеграційним вибором України під час Помаранчевої революції у 2004 році та Революції гідності у 2014 році. Все це, а також трагічні події, які переживає сьогодні українське суспільство, вимагають від наукового товариства теоретичного осмислення явища сепаратизму та відпрацювання механізмів запобігання його подальшого поширення на території нашої держави.

Сепаратизм потрібно розглядати, як складне багато-планове явище соціально-політичної дійсності (Хилько, 2019 с. 128). Підвищення або посилення сепаратистських настроїв серед населення країн може бути або інспіровано зовнішніми чинниками, або набути через бажання етнічної групи громадян певного регіону країни до реалізації права на самовизначення народів. Експерти та політологи різних країн сходяться в баченні того, що однією з головних причин сепаратистських конфліктів є недолік міжнародного законодавства: Так в ст. 1 п. 3 Статуту Організації Об'єднаних Націй закріплене «право народів на самовизначення», а у ст. 2 п. 4 «непорушність кордонів кожної країни члена ООН». Дані пункти суперечать між собою та створюють протиріччя, які призводять до політичних і військових конфліктів між державами та націями.

Регіональний сепаратизм може виникати з різних факторів. Наприклад А.В. Баранов виокремлює наступні чинники виникнення сепаратизму:

- «Економіко-географічні чинники. Намагання відокремитися більш розвинених регіонів від відсталих. Наприклад, Ліга Півночі в Італії, радикальні партії Каталонії. Бідуючі регіони найчастіше теж охоплені сепаратизмом. Їх спільноти мають надію, що в окремій державі їм буде жити краще (наприклад, Косово в Югославії).

- Расові чинники. Наприклад, сепаратизм білої меншості в Південній Африці.

- Етнічні чинники – найбільш поширена група причин сепаратизму. Суть їх полягає у бажанні отримати автономію або розширити її, домогтися статусу незалежної держави. Наприклад: Країна Басків в Іспанії, Абхазія і Південна Осетія в Грузії.

- Релігійні чинники. Наприклад, у Лівані домінуюче арабське населення розколоте на велику кількість територіально замкнутих громад.

- Релігійно-етнічні чинники. Так, ірландці-католики в Ольстері бажають возз'єднатися з Ірландською Республікою, а мусульмани Кашміру – з Пакистаном.

- Внутрішньополітичні чинники: прагнення регіональних еліт до влади, партійний, ідеологічний розкол країни (КНР і Тайвань, Північна і Південна Корея).

- Зовнішньополітичні чинники. Підтримка сепаратистів з боку «наддержав» і більш сильних сусідніх країн. Дана підтримка має різні мотиви: послаблення конкурента, опанування геополітично важливими районами і економікою окремих регіонів. Підтримка ззовні сприяла розпаду Югославії, Чехословаччини, СРСР.

• Ідеологічний чинник. Важливі аргументи сепаратистам дала доктрина самовизначення народів, що стала нормою міжнародного права у 1919 р. згідно з Версальською дипломатичною системою.

Чинники через які виникають прояви регіонального сепаратизму у різних країнах, мають індивідуальні ознаки та можуть в подальшому набути розвитку через декілька чинників розвитку сепаратизму»(Баранов, 2005, с. 108-123).

Аналогічної думки додержуються і такі авторитетні експерти з питань регіонального сепаратизму, як Matthias Bieri, Piotr Oleksy, Marta Studenna-Skrucka, Kamil Calus. Втім, регіональний сепаратизм в Україні є явищем унікальним, а його природа досліджена вкрай не достатньо. Розвиток регіонального сепаратизму в Україні перш за все пов'язаний з діями інших держав, які направлені на політичний вплив в середині нашої країни, кінцевою метою якого є євро-азійська інтеграція України. Так в статті ««Донецький плацдарм» Кремля у добу Помаранчевої революції як полігон апробації стратегії антиукраїнського дискурсу», український дослідник О. Хоменко акцентує увагу саме на зовнішньому факторі розвитку сепаратизму в Україні: «Москва остаточно переконалася, що сепаратизм в регіоні може бути інспірований лише зовнішніми чинниками, що спонукало її перейти до більш агресивних стратегій закріплення свого впливу» (Хоменко, 2018, с.82). З початку незалежності України не було зафіксовано діяльності громадських організацій, які б вели діяльність направлену на відокремлення одного чи декількох регіонів від України, але в той же час політичні партії та окремі політичні діячі користувалися ідеологією сепаратизму у своїй діяльності.

У науковій літературі сепаратизм прийнято поділяти на дві види: релігійний та етнічний (Маслова, 2018, с.216). У першому випадку відбувається рух релігійної меншини за відділення, а у другому – певного етносу. Щодо релігійного сепаратизму, то в Україні не було жодного випадку, коли релігійні організації заявляли про сепаратистські наміри. Стосовно етнічного сепаратизму, потрібно розуміти, що в Україні мешкають представники понад 100 націй. За даними останнього перепису населення в 2001 році національні меншини в Україні становили 22.2% від усіх жителів, а 77.8% від загальної кількості жителів становили українці. Але територіальне розміщення представників національних меншин не зосереджено в одному або декількох регіонах України, а навпаки, вони проживають групами по всій території України.

Якщо аналізувати політичні процеси, які стали передумовами розповсюдження сепаратистських намірів окремих політичних партій та акторів України, то можна зробити висновок, що процес сепаратизму був експортований до нашої країни. Так, наприклад, перший гучний сепаратистський захід відбувся у 2004 році у місті Северодонецьк Луганської області, а саме, відбувся перший Северодонецький з'їзд депутатів усіх рівнів, на якому були присутні представники південно-східних регіонів України, і де пролунали окремі заклики від'єднатися від України і створити свою Південно-Східну Українську Автономну Республіку. Перед організацію цього з'їзду передували низка подій у південно-східних регіонах України. Зокрема 26 листопада 2004 р. чергова сесія Луганської обласної ради більшістю голосів ухвалила рішення щодо створення Автономної Південно-Східної Української Республіки. Наступного дня луганські депутати звернулися до президента РФ Володимира Путіна за підтримкою. 27 листопада позачергова сесія Харківської обласної ради ухвалила рішення створити виконавчі комітети обласної та районних рад Харківської області та наділити їх повноваженнями органів державної влади. Головою обласного виконавчого комітету сесія обрала Євгена Кушнарєва. А ще у 2001 році в Україні відбулись місцеві вибори, за результатами яких в південно-східних регіонах України в більшість органів місцевого самоврядування увійшли представники «Партії регіонів» та «Комуністичної партії України», які в своїх політичних програмах прописували економічне та політичне співробітництво з РФ. Тобто з'їзд у Северодонецьку складався з представників політичних партій, які просували ідеї плідної співпраці з РФ. Політична криза 2004 року в решті решт була вирішена та процесів сепаратизму не відбулось.

Починаючи з 2008 року процеси сепаратизму в Україні посилюються через мережу некомерційних організацій Російської Федерації, які фінансуються через державний фонд РФ під назвою «Русский мир». У період з 2008 по 2014 рр. в Україні вже працює 14 «Русских центров» (Ястребова, 2021, с. 21), які є партнерськими організаціями фонду «Русский мир». Діяльність

некомерційних організацій з РФ в Україні була направлена на просування ідеології «Русско-го мира» в південно-східних регіонах України. Ці центри були розташовані в центральних та південно-східних регіонах України, вони вели діяльність у вигляді просвітницьких заходів серед громадськості. Така діяльність була направлена на просування ідеології «Русского мира», виховування майбутніх агентів впливу в громадському та політичному житті України, а також формувала ідеологічний фундамент для політичної підтримки проросійських політичних діячів в Україні. Наприклад в жовтні 2010 р. у м. Одеса партією «Родина» у партнерстві з «Русским центром» та Інститутом Країн СНД (громадською організацією з пропискою у РФ) було організовано конференцію «Федералізація України: від розколу до єдності». 8 лютого 2012 року в м. Луганську було проведено круглий стіл «Майбутнє Донбасу», під час якого було створено громадську ініціативну групу «Донбас за Євразійський Союз» - одну з перших організацій громадськості євро регіону «Донбас». У листопаді 2012 року з ініціативи цього громадського руху у м. Донецьк відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Донбас у євразійському проєкті», організована громадською організацією «Донецька Республіка». Такі заходи проходили систематично починаючи з 2005 року по 2014 рік за фінансовою підтримки державного фонду РФ «Русский мир», що підтверджується у звітах цього фонду.

Паралельно з діяльністю російських НКО, реалізовувався проєкт транскордонного співробітництва під назвою «Євро регіон», який значно підсилює сепаратистські настрої у прикордонних з Росією регіонах України. Мета даного проєкту полягала у сприянні міжрегіонального прикордонного співробітництва та територіальній інтеграції за допомогою проєктних та інформаційних технологій. Загалом в Україні реалізовувались чотири проєкти: «Євро регіон Донбас», «Євро регіон Ярославна», «Євро регіон Дніпро», «Євро регіон Слоожанщина». Наприклад проєкт «Євро регіон Донбас» реалізовувався між Луганською, Донецькою областями України та Ростовською, Воронежською областями РФ. Основною метою цього проєкту вважалося налагодження культурних та соціально-економічних зв'язків між прикордонними регіонами України та РФ. Водночас російські науковці відмічають (Бредихин, 2013, с.93), що наднаціональна інтеграція неможлива без плавного «розмиття» кордонів на транскордонному регіональному рівні, як це робилось при створенні Європейського союзу. Транскордонне співробітництво РФ та України, а також проєкт євро регіон «Донбас» активізувалися у 2010 році, коли президентом України був обраний Віктор Янукович. Саме у 2011 році до проєкту євро регіон «Донбас» доєдналася Донецька область. Угода про створення євро регіон «Донбас» була підписана в рамках візиту делегації Ростовської області РФ до Луганської області 29 жовтня 2010 року. А вже 19 жовтня 2011 року на засіданні Ради євро регіону, рівноправним членом транскордонного утворення стала Донецька область. Після розширення територіальних меж діяльності проєкту євро регіон «Донбас», політичне керівництво РФ та України планували створення євро регіону «Азов» (Бредихин, 2013, с.93), до якого повинні були увійти з боку України - Донецька, Запорізька, Херсонська та АР Крим, аз боку РФ - Ростовська область та Краснодарський край. Втім політичні та економічні кола РФ та України подавали ініціативи по розширенню діяльності євро регіонів «Донбас» та ще не створеного євро регіона «Азов» до території Донецько-Криворозької республіки, яка була створена у лютому 1918 року партією більшовиків, але через рік у лютому 2019 року була остаточно ліквідована. Ідеєю розширення території проєкту євро регіон «Азов» було створення великого економічного простору від Дніпра до Астрахані.

Але фактично створення євро регіонів мало на миті політичні наміри, аніже економічні або культурні. На практиці ці проєкти полягали в «розмитті» кордонів між регіонами Росії та України, які межують між собою. А їх фактичним результатом стала би подальша політична євразійська інтеграція регіонів України до РФ.

У 2014 році український уряд втратив контроль над частинами Луганської та Донецької областей, а також АР Крим. Якщо Крим опинився у ситуації класичної анексії території, то у випадку з частинами Луганської та Донецької областей відбулась сецесія, яка була підтримана чисельними проросійськими мітингами. Цей процес отримав назву «Русская весна». Якщо враховувати той факт, що в Луганській та Донецькій областях проживали представники більш ніж 120 національностей, політичні процеси сецесії пройшли під гаслами політичних

акторів РФ та мали гасла щодо входження територій Луганської та Донецької областей до складу Росії, можна зробити висновок, що робота російських некомерційних організацій з РФ в Україні, реалізація проектів «Єврорегіон», а також діяльність політичних партій, які просували ідеї співробітництва з РФ, мали спільну мету, яка полягала в інтеграції південно-східних регіонів України до РФ.

Етнічний сепаратизм має певні індикатори, наприклад, якщо в певному регіоні країни проживає 50 і більше відсотків представників національної меншини, які висувують вимоги центральним органам влади щодо розширення повноважень місцевого самоврядування на території, де вони проживають. В Україні за весь час незалежності таких випадків етнічного сепаратизму не зафіксовано, але Україна втратила контроль над певною територією, саме через сепаратизм інспірований ззовні, тобто Україна зіштовхнулася з новим видом сепаратизму – зовнішнім.

На нашу думку, мета зовнішнього сепаратизму полягає в приховуванні цілей країни - агресора, яка намагається дестабілізувати політичну ситуацію в певній країні або посягає на зміну територіальної цілості певної країни. Як свідчить світовий досвід, зовнішній сепаратизм виникає внаслідок слабкої дієвості норм міжнародного права, яке гарантує народам право на визначення, а країнам - територіальну цілісність, в результаті чого процеси зовнішнього сепаратизму перетворюють ці гарантії на протиріччя. Але, на відміну від загальної практики, регіональний сепаратизм в Україні – це поєднання зовнішнього та штучного факторів. Ми пропонуємо визначити його як зовнішньо-інспірований сепаратизм, оскільки зовнішній фактор обумовлений намаганням РФ відновити «російську імперію» у вигляді фактичного або юридичного контролю над країнами, які входили до СРСР, а інспірований фактор підтверджується діями некомерційних організацій РФ, які направлені на створення штучних політичних процесів щодо сепаратистських настроїв в південно-східних регіонах України.

Якщо порівняти процеси по створенню проектів єврорегіонта діяльність некомерційних організацій «Русские центры», які згадувались вище, то можна зробити висновок, що РФ мала на меті повну інтеграцію південно-східних регіонів України в політичний, соціально-економічний та культурний простір РФ з подальшою ініціацією змін до конституції України щодо закріплення федеративного принципу утворення країни. Це підтверджується меседжами, які лунали від громадських та політичних діячів на заходах організованих «Русскими центрами». Також аналогічні дії можна побачити в проекті єврорегіон «Донбасс», який поступово збільшував територіальну діяльність з транскордонного співробітництва межуючи територій України та РФ, почавши з Луганської області та Ростовської області, а потім вже були подані ініціативи щодо створення великого економічного простору від Дніпра до Архангельської області.

Після перемоги революції Гідності у 2014 році та втечі діючого президента України Віктора Януковича, плани РФ з фактичної євразійської інтеграції південно-східних регіонів України були зламани, що призвело до військового вторгнення РФ до України з подальшою анексією АР Крим та окремих частин Луганської та Донецької областей.

Висновки. Отже досліджуючи, політичні процеси в Україні, пов'язані з регіональним сепаратизмом, можна прийти до висновку, що їх головне джерело, яке призвело до втрати контролю Україною над територіями Луганської та Донецької областей та АР Крим у 2014 році знаходиться поза межами країни. Відповідно до цього можна стверджувати, що сепаратизм в Україні є інспірованим зовнішніми політичними силами, а його джерело слід шукати у центрах прийняття рішень зацікавлених країн. Таким чином з огляду на природу регіонального сепаратизму в Україні, яка криється у поєднанні зовнішнього та штучного факторів ми пропонуємо визначити його як зовнішньо-інспірований сепаратизм. Концептуалізація даного поняття у категоріях політичної теорії є не тільки перспективним, але вкрай актуальним напрямком досліджень.

Література

- Хилько М.І. Сепаратизм: походження, сутність, різновиди. «Гілея». Політичні науки. 2019. № 144. С. 128.
- Баранов А.В. Сепаратизм в современном мире: политико-территориальный аспект *Человек. Сообщество. Управление*. 2005. № 3. С. 108–123.
- Хоменко О.І. «Донецький плацдарм» Кремля у добу Помаранчевої революції як полігон апробації стратегії антиукраїнського дискурсу. *Українознавство*. 2018. № 3. С. 82.
- Маслова Н.М., Мунтян П.П. Сепаратизм у сучасному світі: суть, причини та регіональні різновиди. *Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції: «Стратегії інноваційного розвитку природничих дисциплін: досвід, проблеми та перспективи»*. м. Кропивницький. 2018. С. 216.
- Ястребова В.А., Віннік О.В. Русские центры в ОРДЛО: аналітичний звіт «Східної правозахисної групи». *Періодичне видання ГО «Східна правозахисна група*. 2021. С. 21.
- Бредихин А.В. Роль еврорегионов в наднациональной интеграции (на примере еврорегиона «Донбасс»). *Россия и современный мир*. 2013. № 3. С. 93.
- Бредихин А.В. Роль еврорегионов в наднациональной интеграции (на примере еврорегиона «Донбасс»). *Россия и современный мир*. 2013. № 3. С. 96.

References

- Khilko M. I. (2019). Separatyzm: pohodzhennja, sutnist', riznovydy s [Separatism: origin, essence, varietie]. *Ukrainian journal political sciences "Gilea"*. No. 144. p. 128.
- Baranov A. V. (2005) Separatyzm v sovremennom myre: polytyko-terrytoryal'nij aspekt [Separatism in the modern world: political and territorial aspect]. *Russian journal Human. Community. Administration*. No. 3. pp. 108–123.
- Khomenko O. I. (2018) «Donec'kyj placdarm» Kremlja u dobu Pomaranchevoi' revoljucii' jak poligon aprobacii' strategii' antyukrai'ns'kogo dyskursu [The “Donetsk’s bridgehead” of the Kremlin during the Orange Revolution as a testing ground for the strategy of anti-Ukrainian discourse]. *Ukrainian journal «Ukrainian studies»*. No. 3. p. 82.
- Maslova N. M., Muntyan P. P. (2018) Separatism in the modern world: essence, causes, and regional varieties [Separatism in the modern world: essence, causes, and regional varieties]. *Proceedings of the All-Ukrainian scientific and practical conference “Strategies of the innovative development of natural sciences disciplines: experience, problems, and prospects.” (Ukraine, Kropyvnytskyi, May 21-22? 2018)*. pp. 216-221.
- Yastrebova V. A., Vinnik O. V. (2021). Russkye centry v ORDLO [Russian centers in ORDLO]. *Vostochnaja pravozashhytnaja gruppa (electronic journal) (analytical report of the “Eastern Human Rights Group”*. *Periodical publication of the PA “Eastern Human Rights Group”*. Vol.19, pp. 21-25.
- Bredykhin A. V. 2013. Rol' evroregyonov v nadnacyonal'noj yntegracyu (na prymerе evroregyona «Donbass») [The role of Euroregions in the supranational integration (based on the example of the “Donbas” Euroregion)]. *Russian political journal Russia and the modern world*. No. 3, p. 93.
- Bredykhin A. V. 2013 Rol' evroregyonov v nadnacyonal'noj yntegracyu (na prymerе evroregyona «Donbass») [The role of Euroregions in the supranational integration (based on the example of the “Donbas” Euroregion)]. *Russian political journal Russia and the modern world*. No. 3. p. 96.

Анотація

Мамонтова Е. В., Лисянський П. Л. Інспірований сепаратизм в Україні як політичне явище та наукова категорія. – Стаття.

У статті розглядаються та аналізуються процеси зовнішніх джерел сепаратизму, як головного чинника розповсюдження ідеології «руського мира» та дестабілізації політичної ситуації в Україні. Доведено, що активізація сепаратистських рухів в Україні почалася ще з 2004 року через діяльність неурядових організацій, які фінансувались з державного фонду РФ «Русский мир», але більшість населення України помітило вплив сепаратизму тільки у 2014 році, коли Україна втратила контроль на частиною своїх територій, а також отримала військовий конфлікт на сході країни. У статті проаналізовано діяльність таких транскордонних україно-російських проектів, як єврорегіон «Донбасс», єврорегіон «Ярославна», єврорегіон «Азов» за період з 2007 по 2018 роки. На основі здійсненого аналізу доведено, що реалізація єврорегіональних проектів впливала на посилення процесів розповсюдження інспірованого сепаратизму в регіонах України. У 2022 році РФ почала проти України повномасштабну військову агресію, пояснюючи свої дії, як захист російськомовного населення на тимчасово окупованих територіях Луганської та Донецької областей. На основі дослідження процесів виникнення сепаратизму у південно-східних регіонах України зроблено висновок, що в Україні ніколи не було етнічного або релігійного сепаратизму, а починаючи з 2004 по 2014 роки політичними діями РФ та їх агентами впливу в Україні були запущені процеси розповсюдження інспірованого сепаратизму, які призвели до загрози

національної безпеки України. Таким чином у статті обґрунтовано введення у науковий обіг таких термінів, як «інспіровано-зовнішній сепаратизм» та «експортування» сепаратизму. На нашу думку, ця стаття є актуальною для сьогодення, у зв'язку з тим, що в ній аналізуються основні причини політичних криз України, які призвели до військового конфлікту 2014 року, а з часом і до військової агресії РФ проти України: Аналіз процесів розповсюдження зовнішньо-інспірованого сепаратизму дозволив дійти висновку, що проти України було застосовано політичну технологію, спрямовану на створення загрози її національній безпеці з подальшою частковою або повною втратою територіальної цілісності.

Ключові слова: зовнішній сепаратизм, анексія, сецесія, європейська інтеграція, євро регіон, етнічний сепаратизм.

Summary

Mamontova E. V., Lysyanskyi P. L. The inspired separatism in Ukraine as a political phenomenon and scientific category. – Article.

The article examines and analyzes the processes of external sources of separatism, as the main factor in the spread of the ideology of the “Russian world” and the destabilization of the political situation in Ukraine. It has been proven that the intensification of separatist movements in Ukraine began as early as 2004 due to the activities of non-governmental organizations that were financed from the state fund of the Russian Federation named the “Russian world” but the majority of the population of Ukraine noticed the influence of separatism only in 2014 when Ukraine lost control over parts of its territory and also received a military conflict in the eastern part of the country. The article structurally analyzes the activity of cross-border projects between Ukraine and the Russian Federation in the period from 2007 to 2018, such as the “Donbas” Euroregion, the “Yaroslavna” Euroregion, and the “Azov” Euroregion. Based on the made analysis, it was proved that the implementation of the Euroregion’s projects influenced the strengthening of the processes of spreading inspired separatism in the regions of Ukraine. In 2022, the Russian Federation launched a full-scale military aggression against Ukraine, explaining its actions with the protection of the Russian-speaking population in the temporarily occupied territories of the Luhansk and Donetsk Oblasts. Based on the study of the emergence of separatism in the south-eastern regions of Ukraine, it was concluded that there were never ethnic or religious separatist manifestations in Ukraine; starting from 2004 to 2014, political figures of the Russian Federation and their agents of influence in Ukraine launched the processes of spreading inspired separatism, which led to a threat to the national security of Ukraine. In this way, terms such as externally inspired separatism and “export of separatism” were discovered. In our opinion, this article is of utmost relevance today because it analyzes the main causes of political crises in Ukraine, which led to the military conflict in 2014 and eventually led to the military aggression of the Russian Federation against Ukraine. If we combine the political processes aimed at the spread of foreign-inspired separatism, we can conclude that the political technology was used against Ukraine that was aimed at creating threats to the national security of Ukraine, as well as partial or complete loss of its territorial integrity.

Key words: external separatism, annexation, secession, European integration, Euroregion, ethnic separatism.